

Zákulisí výzkumu na téma *percepce atraktivity lidského obličeje v kontextu stárnutí* - strategie v rozhodování, úvahy a pozorování

Lada Pavlíková

Katedra antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Sedláčkova 15, 306 14 Plzeň

Do redakce doručeno 14. července 2014; k publikaci přijato 15. října 2014

BACKSTAGE OF THE RESEARCH ON PERCEPTION OF HUMAN FACIAL ATTRACTIVENESS IN THE CONTEXT OF AGING - THE DECISION MAKING STRATEGY, CONSIDERATIONS AND OBSERVATIONS

ABSTRACT The article seeks to capture the background of a research focused on the attractiveness of the human face in the context of aging. Starting with a description of the decision making process about what methodological way to proceed; through effective strategies during volunteers recruiting for facial photos making; detection of the problem in establishing a neutral facial expression in older age and the sampling of respondents construction, the author gets to describe the course of the actual investigation. The aim of this contribution is not to introduce the reader to quantitatively tuned results arising from the statistical types of analyzes. The aim is to introduce them to the “way”, after which the author within the research decided to go, to show the reasons for doing so and outline how the initial barrier on the way to transform to the “building material”, from which it is eventually built.

KEY WORDS human face; attractiveness; sympathy; aging; neutral facial expression

ABSTRAKT Článek se snaží postihnout pozadí výzkumu soustředěného na atraktivitu lidského obličeje v kontextu stárnutí. Počínaje popisem procesu rozhodování jakou metodologickou cestou se ubírat, přes účinné strategie při náboru dobrovolníků k fotografování, odhalení problému v nastolení neutrálního výrazu ve vyšším věku a konstrukci výběrového souboru respondentů, se autorka dostává k průběhu vlastního šetření. Cílem tohoto příspěvku není seznámit čtenáře s kvantitativně laděnými výsledky plynoucími ze statistických typů analýz. Cílem je představit jim „cestu“, po které se autorka v rámci výzkumu rozhodla jít, ukázat důvody, které ji k tomu vedly a nastínit, jak původní překážky na této cestě přeměnit ve „stavební materiál“, ze kterého je nakonec vystavěna.

KLÍČOVÁ SLOVA lidský obličej; atraktivita; sympatie; stárnutí; neutrální výraz

ÚVOD

Chceme-li se zabývat tématem *percepce atraktivity lidského obličeje v kontextu stárnutí*, je nejprve, jako ostatně v případě jakéhokoli jiného výzkumného „snažení“, zapotřebí provést rešerši co největšího množství dostupných sekundárních dat o výzkumu s danou tematikou. Počínaje odhalením významu lidského obličeje (především z evoluční a sociální perspektivy), přes porozumění složitému procesu jeho percepce, pro-

studování doposud známých teorií atraktivity, až po postupné rozkrývání různorodých aspektů stárnutí. Nedílnou součástí je na počátku rovněž analýza metodologických postupů, které již ve studiích o atraktivitě lidského obličeje byly s úspěchem realizovány, eventuální využití jejich konceptu a vyhnout se případným úskalím. Stejným směrem se ubíral i zde prezentovaný výzkum. Primární snahou bylo metodologicky obsáhnout jak kvantitativní, tak také kvalitativní formu paradigmatu, která nakonec vyústila ve volbu smíšené výzkumné

strategie kombinující kvantitativní přístup *párového srovnávání* statických obličejových fotografií s kvalitativním přístupem v podobě *polostrukturnovaných rozhovorů*. Tato kombinace měla v první řadě přinést odpovědi na základní otázky o existenci/neexistenci společného konsensu v náhledu na atraktivitu stárnoucího obličeje mužů/žen a odhalit osobnostní rysy, sociální status a úroveň vzdělání, které respondenti dokáží stereotypně připisovat neznámému člověku, jehož tvář vnímají jako atraktivní ze statické obličejové fotografie. V jistém smyslu slova je možné tvrdit, že respondenti se v průběhu výzkumu ocitli v uměle vytvořené, „experimentální situaci“ a mně, coby výzkumníkovi, se tak zároveň naskytla příležitost pozorovat v této situaci jejich chování. Přestože pozorování jako technika sběru dat původně nebylo součástí metodologické triangulace, přineslo určitou „přidanou hodnotu“ v podobě interpretativních poznámek a osobních dojmů k výsledkům párového srovnávání a informacím získaným v průběhu polostrukturnovaných rozhovorů.

Nejednalo se tedy o pozorování vědeckého charakteru, definované jako „*technika sběru informací založená na zaměřeném, systematickém a organizovaném sledování smyslově vnímatelných projevů a aktuálního stavu prvků, aspektů, fenoménů atd., které jsou objektem zkoumání*“ (Reichel 2009, s. 94). Vyjdeme-li ze vztahu mezi výzkumníkem (pozorovatelem) a respondenty (objekty pozorování) v experimentálních podmínkách výzkumu obličejové atraktivity, je možné charakter tohoto pozorování definovat jako zúčastněné, nestandardizované a skryté (Hendl 1999, s. 191–193; Reichel 2009, s. 94–97). Jinými slovy pozorovatel byl v tomto případě účastníkem situace, pozorování nebylo předem nikterak připravené ani formalizované a respondentům nebylo známo, že jsou výzkumníkem zároveň pozorováni.

DŮVĚRYHODNOST VÝZKUMNÍKA – ÚČINNÁ ZBRAŇ PROTI ODMÍTNUTÍ

Vzhledem k zaměření výzkumu na percepci obličejové atraktivity v kontextu *stárnutí*, byl dalším logickým krokem výběr a nafození tváří jedinců ve věkovém rozmezí 50 – 65 let. Kde ovšem takové jedince „vzít“? Při kterých příležitostech se setkávají lidé tohoto věku, kteří se ochotně nechají vyfotografovat, přestože předem vědí, že bude posuzována jejich „atraktivita“? Současnou společností shodně vnímaná, vesměs negativní, zkušenost s všudy přítomnými tazateli marketingových průzkumů či s vyplňováním různých dotazníků spokojenosti, byla podvědomou překážkou v oslovování případných aktérů tohoto výzkumu přímo na ulici. Jako schůdnější se nakonec ukázalo pořizovat fotografie během akcí pořádaných Západočeskou univerzitou v Plzni, jichž jsem, jako její zaměstnanec, pravidelnou součástí. Účast lidí příslušné věkové kategorie byla předpokládána na dvou akcích. Jednalo se o přednáškový cyklus Fakulty zdravotnických studií ZČU s názvem „Den zdraví“ pořádaný pro účastníky Univerzity třetího věku a dále o „Dny vědy a techniky“. Na krku s visáčkou ZČU prozrazující vedle mého jména také titul (MUDr.) a fakt, že jsem

zástupce vedoucího jisté katedry, se „nábor“ dobrovolníků k fotografování značně usnadnil. Zároveň jsem pro účastníky „Dne zdraví“ byla lektorkou, která jim přednášela o pitném režimu, inkontinenci a funkci lymfatického systému, čímž byla má důvěryhodnost coby výzkumníka zajištěna.

NÁBOR DOBROVOLNÍKŮ

Strategie první etapy výzkumu byla jasná. Po vytipování těch správných příležitostí k „náboru“ aktérů příslušného věku, následovala příprava zázemí pro fotografování. V případě „Dne zdraví“, který se uskutečnil v prostorách Fakulty zdravotnických studií ZČU (tj. v místě mého každodenního působení), byla volba vhodného místa snadná. Po skončení přednášek se dobrovolníci shromáždili v jedné z učeben, kde byli nafozeni před staženým promítacím plátnem, které tak bylo zárukou světlého pozadí na výsledných fotografiích. Začínalo být zřejmé, že k naplnění pomyslné kvóty třiceti obličejových fotografií žen, by „Den zdraví“ plně postačoval. Nedostatek účastníků mužského pohlaví ovšem předurčil, že třicet fotografií mužských obličejů bude nutné získat v rámci druhé vybrané akce „Dny vědy a techniky“. Tato akce se pod záštitou ZČU každoročně odehrává v Plzni na Náměstí Republiky, přičemž většina fakult univerzity zde má svá stanoviště, na kterých se prezentují široké veřejnosti. Osobní zkušenost z předěšlých ročníků mi dávala naději, že se mezi návštěvníky objeví například i dědečkové „vyslaní“ na náměstí se svými vnoučaty. Vyzbrojena digitálním přístrojem Nikon D300s jsem byla připravena oslovit každého vhodného kandidáta, sdělit mu výzkumný účel případného použití fotografie jeho obličeje a po vyslovení souhlasu jej vyfotografovat před panelem bílé barvy, který je zde běžnou součástí expozic. Po dvou dnech strávených na náměstí se mi konečně podařilo vyfotografovat plánovaný počet třiceti fotografií mužů ve věku 50–65 let.

MOŽNÉ DŮVODY K SOUHLASU S FOTOGRAFOVÁNÍM

Je-li člověku přes padesát a někdo mu prostě sdělí, že právě jeho obličej je vhodný k nafození za účelem výzkumu *atraktivity*, první, co ho nejspíše napadne, je, že si z něj ten „někdo“ dělá legraci. Vyvolat takový pocit u případných dobrovolníků hned zpočátku je nejen nešťastné, ale také proti všeobecným principům výzkumné etiky. Jak se dočítáme v Etickém kodexu Anthropictures přijatém 1. února 2013: „*Praktikanti antropologického výzkumu mají základní etické povinnosti vůči lidem, (...) které studují; jejich etickou povinností je rovněž předjímat a předcházet újmě, křivdě a ublížení a zároveň „v rámci procesů přípravy, formulace a realizace výzkumu, musí být otevření ohledně svých výzkumných záměrů“.*¹

1 Etický kodex Anthropictures. (online) http://www.anthropictures.cz/wp-content/uploads/2013/03/Etick%C3%BD_kodex_Anthropictures.pdf

Většina lidí v tomto věku si o sobě nemyslí, že by byli atraktivní, jelikož podléhají všeobecné představě o tom, že atraktivita je spíše atributem mládí (Thornhill, Gangestad 1999, s. 458). V tom se shodují (mají-li na mysli atraktivitu fyzickou) i s teoriemi pocházejícími z ranku evoluční biologie, která se v současné době výzkumem fyzické atraktivity obličeje zabývá nejvíce a v níž dominují pojmy jako mládí, plodnost a reprodukce vztahující se zejména k výběru potenciálního partnera (Thornhill, Gangestad 1999, s. 452). Existuje ale i jiné prizma, jímž je možné na obličejovou atraktivitu pohlížet, a tím je sociální psychologie, která atraktivitu definuje následovně: „*Atraktivita se vztahuje k jedinci nebo skupině osob, jejichž nějaká vlastnost či vlastnosti jsou pro jiné jedince zdrojem odměn. Fyzické a osobní vlastnosti vyvolávají přímou nebo kognitivními procesy zprostředkovanou pozitivní emoční odezvu a nositelé těchto vlastností mohou uspokojovat nejrůznější potřeby těch, pro které jsou přitažliví.*“ (Slaměník, Výrost 2008, s. 252) Dobrovolníkům bylo tedy nejprve vysvětleno, že i stárnoucí obličej může v ostatních vyvolávat pozitivní emoce a tím je *přitahovat*, což je ve své podstatě vysvětlení původního významu slova atraktivita, odvozeného z latinského *at-trahere* (*přitahovati*). Takové vysvětlení ovšem vyžaduje čas a především důvěryhodnost výzkumníka, kterou jsem se již od počátku snažila objektivizovat výběrem vhodných příležitostí v podobě akcí pořádaných pod záštitou Západočeské univerzity. Z časového hlediska bylo mnohem jednodušší vysvětlit svůj záměr všem najednou, což se podařilo pouze v případě první akce s názvem „Den zdraví“. Jak již bylo dříve řečeno, této akce se zúčastnily především ženy, které byly rovněž „studentkami“ Univerzity třetího věku. Jejich přístup byl otevřený, vítaly další příležitost se v něčem vzdělat a možná, že jejich ochota se fotografovat, byla i tak trochu poděkováním. Muži byli foceni v průběhu „Dnů vědy a techniky“, tedy v době, kdy celé město předpokládá, že příchodem na náměstí se dozví něco nového. I když tam muži přicházeli s představou, že opět uvidí nějaké novinky spíše technického charakteru, brali focení jako součást veškerého dění, moc se o důvody nezajímali, nechali se vyfotografovat a spěchali k dalším expozicím v sousedství představujícím laserové technologie, 3D tisk či virtuální realitu.

ZAUMOUT NEUTRÁLNÍ VÝRAZ – „META“, KTERÉ SE VE VYŠŠÍM VĚKU NEDAŘÍ DOSÁHNOUT

Valná většina prací, středem jejichž zájmu je obličejová atraktivita, využívá k jejímu hodnocení statické obličejové fotografie žen/mužů (respondentům neznámých), přičemž jedním ze základních požadavků na fotografie kladených, je také neutrální výraz obličeje nafocený z pohledu „en face“ a přímý pohled do objektivu. (Langlois et al. 2000, Otta et al. 1996, Penton-Voak 2008) Požadavek související s neutrálním výrazem je z hlediska hodnocení obličejové atraktivity pochopitelný, neboť výraz jakékoliv emoce může dojem atraktivity ovlivnit v pozitivním, ale také negativním smyslu.

Všichni účastníci byli nejprve vyzváni k odložení brýlí, k přímému pohledu do objektivu a udržení neutrálního výrazu

po dobu fotografování. Ani jeden z výše uvedených požadavků se, alespoň mně, nezdál být nemožný. Odložit si brýle, hledět zpříma do objektivu a tvářit se klidně a vyrovnaně, přeci nemůže být takový problém. Ukázalo se ovšem, že udržet neutrální výraz, ze kterého nelze vyčíst žádné emoce, a dívat se do objektivu přímo, jsou pro řadu lidí tohoto věku překážkou, kterou si sami ani neuvědomují. Přes veškerou snahu a opakované požádání o nastolení neutrálního výrazu, se tento požadavek u většiny dobrovolníků nepodařilo splnit bezesbytku a v podstatě každý z obličejů naznačoval více či méně nějakou emoci. Zpočátku jsem si říkala, že fotografie vyjadřující určité emoce bude možné z výzkumu následně eliminovat už jen z důvodu plánovaného využití programu Anthropac k párovému srovnávání, ve kterém je neefektivnější použít deset fotografií pro každé pohlaví. Tento program, využívaný zejména v kognitivní antropologii, měl posloužit k vygenerování dotazníků s jednotlivými „obličejovými páry“. Aby byla zachována poměrná časová nenáročnost při jejich administraci v rámci následného výzkumu, kterého se mělo zúčastnit sto dvacet respondentů, bylo nutné z původních třiceti fotografií žen a třiceti fotografií mužů vybrat jen deset od každého pohlaví. Pokud by bylo použito původních třicet fotografií, objevilo by se v jednom dotazníku 460 různých kombinací párů, což z hlediska udržení pozornosti hodnotitele nebylo proveditelné. Jako únosný se zdál počet 45 párových kombinací na jednoho respondenta, čehož bylo dosaženo užitím jen deseti obličejových fotografií. Nejprve byl každý ze souborů zredukován na polovinu (15 vyřazením fotografií, které nebyly dostatečně kvalitní a těch, kde byly obličejy příliš vrásčité. O eliminaci zbylých pěti fotografií rozhodlo následně deset dobrovolníků, kteří se dalšího výzkumu neúčastnili a jejichž úkolem bylo vybrat typově podobné obličejy a náhodným výběrem některé z nich vyloučit. Ukázalo se, že ani po proběhlé redukci se na zbylých deseti fotografiích neobjevoval neutrální výraz bez náznaku jistých emocí.

Chtít po lidech, kteří se při své cestě životem naučili stereotypně užívat určitý typ výrazu nejčastěji, aby se tvářili neutrálně, se ukázalo jako požadavek, který při hodnocení stárnoucích obličejů nemůže být naplněn. Jedním z charakteristických rysů stárnoucího obličeje je přeměna tzv. dynamických vrásek, které vznikají kontrakcí (stahováním) mimických svalů, do podoby vrásek statických, tedy jakýchsi neměnných záhybů kůže zasahujících do jejích hlubších vrstev. Tento úzký vztah mezi aktivitou mimických svalů a tvorbou vrásek evokuje také představu o tom, že během života častěji užívaný mimický výraz (ať již pod vlivem aktuálně prožívaných emocí, nebo hraný v rámci sociálních postojů) se může charakteristickými druhy vrásek „vtisknout“ do stárnoucího obličeje a „neutrálním“ výrazem je pak výraz užívaný během života nejčastěji (Malatesta, Fiore, Messina 1987, s. 64; Hess et al. 2012, s. 1377).

VÝBĚROVÝ SOUBOR

Při konstrukci výzkumného vzorku (výběrového souboru) respondentů, jejichž náhled na obličejovou atraktivitu v kon-

OBYVATELSTVO

POPULATION

4-3. Složení obyvatelstva podle pohlaví a věkových skupin v roce 2012

Distribution of the population by sex and age group in 2012

Věk Age (years)	1. 1. 1 January			1. 7. 1 July			31. 12. 31 December		
	celkem Total	muži Males	ženy Females	celkem Total	muži Males	ženy Females	celkem Total	muži Males	ženy Females
Celkem Total	10 505 445	5 158 210	5 347 235	10 509 286	5 160 913	5 348 373	10 516 125	5 164 349	5 351 776
0	108 753	55 809	52 944	108 724	55 696	53 028	108 692	55 576	53 116
1–4	481 937	246 478	235 459	477 435	244 358	233 077	473 008	242 248	230 760
5–9	497 702	255 816	241 886	510 235	262 062	248 173	522 828	268 298	254 530
10–14	452 849	232 831	220 018	454 329	233 659	220 670	455 768	234 407	221 361
15–19	541 105	277 548	263 557	525 652	269 545	256 107	510 265	261 554	248 711
20–24	671 462	343 291	328 171	665 681	340 159	325 522	660 086	337 096	322 990
25–29	721 200	371 423	349 777	716 212	368 849	347 363	711 493	366 360	345 133
30–34	847 314	436 174	411 140	829 982	427 313	402 669	813 113	418 632	394 481
35–39	918 039	471 945	446 094	927 123	476 482	450 641	936 824	481 286	455 538
40–44	718 925	369 407	349 518	732 182	376 219	355 963	745 793	383 187	362 606
45–49	705 709	360 052	345 657	707 892	361 430	346 462	710 290	362 884	347 406
50–54	649 679	326 608	323 071	641 946	323 120	318 826	634 324	319 634	314 690
55–59	745 595	365 375	380 220	738 158	362 183	375 975	730 876	359 007	371 869
60–64	743 740	353 999	389 741	739 368	352 318	387 050	735 147	350 625	384 522
65–69	595 116	270 918	324 198	615 428	280 574	334 854	635 869	290 217	345 652
70–74	402 749	173 096	229 653	413 128	177 994	235 134	423 602	182 877	240 725
75–79	307 188	120 556	186 632	304 557	119 877	184 680	301 966	119 173	182 793
80–84	234 820	81 828	152 992	236 407	82 848	153 559	238 033	83 879	154 154
85–89	124 404	36 168	88 236	125 239	36 711	88 528	126 082	37 253	88 829
90–94	31 495	7 734	23 761	34 219	8 417	25 802	36 938	9 102	27 836
95+	5 664	1 154	4 510	5 389	1 099	4 290	5 128	1 054	4 074
0–14	1 541 241	790 934	750 307	1 550 723	795 775	754 948	1 560 296	800 529	759 767
15–64	7 262 768	3 675 822	3 586 946	7 224 196	3 657 618	3 566 578	7 188 211	3 640 265	3 547 946
65+	1 701 436	691 454	1 009 982	1 734 367	707 520	1 026 847	1 767 618	723 555	1 044 063

Tab. 1. Složení obyvatelstva podle pohlaví a věkových skupin v roce 2012; Pramen: Statistická ročenka České republiky 2013 (online)

textu stárnutí by mohl předpovídat náhled v rámci cílové populace (základního souboru), se jako nejvhodnější strategie zdálo v první fázi použití *kvótního výběru*, kdy jako kvóty byly zvoleny dva znaky – pohlaví a věková kategorie. Za cílovou populaci (základní soubor) byl zvolen soubor mužů a žen české národnosti v souhrnném věkovém rozmezí 20–65 let, jehož velikost dle demografických údajů k 31. 12. 2012 činila 4 284 969 lidí (tab. 1).

Vlastní kvantitativní oporou pro tento údaj byla „Statistická ročenka České republiky 2013“ volně přístupná na webových stránkách Českého statistického úřadu.² Pokud bychom se striktně drželi regulí kvantitativního výzkumu, bylo by

pro zajištění dostatečné reprezentativity výběrového vzorku na místě, alespoň podle sociologického úhlu pohledu, oslovit 2 571 respondentů ve věkové kategorii 20–65 let, což by odpovídalo 0,06% cílové populace (srov. Katriak 1975), která, jak již bylo zmíněno, dle údajů statistické ročenky dosahovala k 31.12.2012 absolutního počtu 4 284 969 lidí. Takový cíl zdál se poněkud nedosažitelný, už jen z hlediska časové tísně, kterou doktorské studium, v rámci něhož byl výzkum realizován, přináší. K zajištění reprezentativity výběrového vzorku by tak teoreticky vedly dvě cesty. Dlouhodobý lineární výzkum nebo on-line způsob dotazování. Ani jedna z nich však nebyla schůdná, ať již pro časovou náročnost v prvním případě, nebo absenci výzkumníka v případě druhém. Únosným se nakonec zdál celkový počet 120 respondentů.

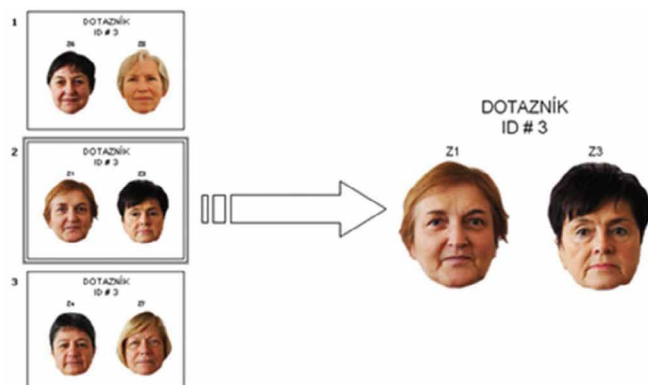
2 http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/publ/0001-13-r_2013

S odvoláním na Jeřábka (1992), který tvrdí, že „výběrový soubor nikdy nereprezentuje základní soubor přesně“ (Jeřábek 1992, s. 42), nezbývá než doufat, že k zajištění reprezentativity byla alespoň co nejpřesněji vymezena homogenní populace a výběr byl proveden natolik adekvátně, že jeho chyba (chyba výběru) byla náhodná, tj. taková, která se nebude měnit při případném opakovaném šetření na dalších stejně velkých výběrových souborech (N=120). Pro získání stanovené velikosti výzkumného vzorku respondentů byla následně užita technika stratifikovaného náhodného výběru, přičemž respondenti byli vybíráni ze čtyř podskupin (strat) základního souboru prostým náhodným výběrem v poměrovém zastoupení 25% (30) respondentů z každého z nich (srov. tab. 2).

věková kategorie	muži	ženy	celkem
20-35	1 122 088 (51%)	1 062 604 (49%)	2 184 622 (100%)
50-65	1 029 266 (49%)	1 071 081 (51%)	2 100 347 (100%)
20-65	2 151 354 (50%)	2 133 685 (50%)	4 284 969 (100%)

Tab. 2. Zastoupení mužů a žen ve věkových kategoriích 20-35 a 50-65 let; Upraveno podle: „Statistická ročenka České republiky 2013“ (online)

Vlastní výzkum probíhal osm měsíců v období od června 2012 do ledna 2013. Každému jednotlivému respondentovi byl nejprve přidělen identifikační kód (ID), pod kterým byl dále ve výzkumu veden, a to podle následujícího klíče: R - respondent, M - muž, Z - žena, M - mladší, S - starší. Takto vznikly čtyři podskupiny hodnotitelů, každá o třiceti účastnících (RMM01-RMM30; RZM01-RZM30; RMS01-RMS30; RZS01-RZS30). V rámci jednotlivého setkání, které probíhalo 20 až 30 minut, byl nejprve každý informován o zachování anonymity. Po krátkém dotazování na proměnné typu věk, rodinný status, městský/venkovský typ, antikoncepce – ANO/NE, menopauza – ANO/NE, probíhalo vlastní párové srovnávání s využitím dotazníků v powerpointových prezentacích (obr. 1) následované polostrukturovaným rozhovorem.

Obr. 1 Ukázka výsledné powerpointové prezentace dotazníku s vloženými obličejovými fotografiemi; Zdroj: autorka

MUŽSKÝ VS ŽENSKÝ PŘÍSTUP K HODNOCENÍ

Jak výzkum plynul, začínalo být postupně jasné, že hodnotit stárnoucí obličeje z hlediska atraktivity, je pro respondenty nepřirozené a jejím ekvivalentem se v tomto věku stávají *sympatie*. Respondenti buď reagovali již na prvotní instrukci „vyberte, prosím, z každého páru pro vás atraktivnější obličej“ dotazem „...„Myslíte sympatičtější, ne?“ anebo po skončení párového srovnávání uvedli „...vždy jsem si představil/a, kdo na mě působí sympatičtěji“. Jak uvádí I. Slaměník: „V našich kulturních podmínkách i v odborné psychologické literatuře je sympatie chápána jako citlivá náklonnost, pozitivní vztah k někomu či něčemu a má blízko k atraktivitě“ (Slaměník, 2011, str. 137).

V případě starších respondentů ve věkovém rozmezí 50-65 let bylo rovněž zajímavé skrytě pozorovat jejich chování při rozhodování se o tom, která z fotografií se jim jeví jako sympatičtější. Na rozdíl od mužů, ženy k hodnocení přistupovaly s jasnou představou. Muž tohoto věku *má mít vlasy, být hladce oholen, měl by sportovat, mít dobré postavení v zaměstnání*. Může být i *trochu záletník*, ale zároveň *rodinný typ*, který se o svou rodinu stará a nedá na ni dopustit. Toto všechno ovšem završuje tvrzení, které se v průběhu následných polostrukturovaných rozhovorů s ženami objevovalo v souvislosti s nejsympatičtějším mužem nejvíce: „*Je o něj dobře postaráno*“. V případě žen (v podstatě ve stejné věkové kategorii jako samy respondentky) byly tyto v hodnocení mnohem náročnější. Za nejsympatičtější označily tvář ženy s vyčesanými vlasy dozadu, odhaleným vysokým čelem s téměř žádnými vráskami, upraveným obočím, tvář, která byla pravděpodobně udržována pravidelnými kosmetickými zásahy. Starší respondentky tuto ženu *obdivovaly* a chtěly by *vypadat jako ona*. Pouze žena, která o sebe pečuje a snaží se udržovat mladistvý vzhled, může být podle jejich názoru vnímána jako sympatická. Jako by ony samy podporovaly přezívání „mýtu krásy“ a podvolovaly se tak kulturnímu imperativu mladistvého vzhledu.

Zcela odlišnou cestou se výzkum ubíral v případě starších respondentů mužského pohlaví. Za nejsympatičtější považovali ženu, ve které vidí „*bezproblémového přítele*“, se kterou by podle svých slov „*šli na pivo*“, která je *férová, obětavá, pracovitá, nekonfliktní, chytrá, hodná a sportovně založená*. Není tedy divu, že jako nejsympatičtější označili zcela odlišnou tvář, nežli respondentky. Pokud ovšem někteří z nich označili za nejsympatičtější obličej stejné ženy, jaká zvítězila v případě respondentek, hodnotili ji poněkud povrchněji jako „*ženu pracháče, pěstěnou, po plastické operaci, jako ženu emancipovanou, žijící ve vile, ženu, která si „jde za svým“ a které „dělají chlapi dobře*“. Muži jakoby se jejich sympatií obávali s pocitem, že by jim mohla být nevěrná a že by takovou ženou byli „*tlačeni*“ k vyšším výdělkům.

Samostatnou kapitolou by pak mohla být ta část výzkumu, ve které starší respondenti hodnotili muže stejné věkové kategorie. Buďto za nejsympatičtějšího označili toho, o kterém se podle svých slov domnívali, „*že se líbí ženám*“ a na konci výzkumu s velkým údivem přijali informaci, že právě tento muž byl ženami často označován jako nejméně sympatický, anebo byli v hodnocení velmi váhaví a bylo patrné (obzvláště,

pokud výzkum probíhal u manželských párů a manželka byla ve vedlejší místnosti), že by ocenili radu svého protějšku. Většina z nich tvrdila, že „hodnotit muže je pro ně mnohem těžší a méně přirozené nežli hodnotit ženy“.

Při provádění výzkumu u manželských párů, což byla z mé strany strategie, kdy jsem při jedné návštěvě získala dva respondenty najednou, se objevil ještě jeden zajímavý aspekt, který výzkum provázel – manželská výměna názorů. Po skončení výzkumu byli většinou oba zvědaví na to, jak hodnotil ten druhý a zdali se ve svém úsudku shodují. Po mnohaletém soužití se také několikrát stalo, že muž jako nejsympatičtější označil ženu, která se typově naprosto neshodovala s manželkou, a jejich následné dohadování mě odhalilo příčinu, proč přístup mužů ve výzkumu byl zpočátku tak váhavý i v případě hodnocení žen.

Získat pro výzkum respondenty mladší věkové kategorie, bylo, vzhledem k mému působení v roli odborného asistenta na vysoké škole, mnohem schůdnější. Každoročně přednáším humánní anatomii a farmakologii studentům v celkovém počtu kolem 250 a ochota některých z nich ke spolupráci pramenila možná také z jistého uspokojení, že jsme si na chvíli rovni, neboť i já, coby jejich přednášející a zkoušející, jsem zároveň studentem, i když s poněkud vyšší aspirací (PhD) nežli v danou chvíli oni (Bc.).

Mladší respondentky sympatie přisuzovaly mužům, kteří na ně působili jako „hodný dědeček“, „kamarádský táta“, jako člověk, který „má rád vnoučata“, i když se se svými dětmi hádá, „má rád zvířata“ nebo je učitelem, který se „věnuje žákům i po vyučování“. Do tváře nejsympatičtější ženy si dívky promítaly roli zdravotní sestry či lékařky, která „to umí s dětmi“, „pracuje s lidmi“, je vzdělaná, hodná, inteligentní, citlivá a „lidé ji mají rádi“. Mladé ženy viděly sympatie žen vyššího věku spíše než v kráse, ve „schopnosti s nimi dobře vyjít i přes jejich mládí“.

Obdobně i mladší respondenti za sympatické považují muže, ve kterých vidí „oblíbeného tátu“ či „kouzelného, hodného a správného dědu“. Zároveň je jim v tomto věku sympatický muž, který „se nad nikým nepovyšuje“, „není kariérista ani arogantní“, který chalupaří, rybaří a „trénuje mládež fotbal“. O nejsympatičtější ženě si mladší respondenti vytvářejí obraz typické učitelky, zdravotní sestry či sociální pracovnice, tedy obraz role, ve které by rádi, aby ve společnosti vystupovala. Představují si tak ženu, která by je měla vzdělávat a ošetřovat, jinak řečeno nejsympatičtější je pro ně v tomto věku žena, která o ně bude dobře pečovat.

SHRNUTÍ

Výzkum atraktivity lidského obličeje je postaven především na mezipohlavním hodnocení statických fotografií mladších jedinců (v průměru kolem 25 let) a to ve vztahu k reprodukci a výběru potenciálního partnera. Původně odvážné zaměření výzkumu obličejové atraktivity na stárnoucí jedince sice potvrdilo jistou nepřirozenost ve spojování stárnutí s atraktivitou, ale zároveň ukázalo, že jejím ekvivalentem jsou ve vyšším věku sympatie, které mají podle sociálních psychologů k atraktivitě velmi blízko.

Úspěch při náboru starších dobrovolníků k nafocení jejich obličejů je možné jednoznačně připisovat důvěryhodnosti výzkumníka objektivizované statutem vysokoškolského pedagoga. Jistým limitem bylo při fotografování udržení neutrálního výrazu vzhledem k přítomnosti vrásek, které v tvářích imitovaly v průběhu života nejčastější emoční výraz. Požadavek neutrálního výrazu u stárnoucích jedinců sice nebylo možné dodržet, ale možná právě náznak nějaké emoce ukazoval na předchozí emoční život jedince a tím u respondentů buď vzbuzoval sympatie či nikoliv.

U mladších respondentů lze bez ohledu na pohlaví vypočítat určitý společný rys vycházející ze sociální role, kterou v této věkové kategorii ve společnosti zastávají. Za sympatické tak shodně označují obličeje, do kterých si promítají rodiče či prarodiče, kteří to s nimi umí, nezávidí jim jejich mládí, pečují o ně, ochraňují je a vzdělávají. V případě starších respondentů je ovšem zřetelný rozdíl v náhledu na sympatie mezi ženami a muži. Zatímco respondentky mají jasný názor na to, že žena o sebe musí pečovat a udržovat si mladistvý vzhled co nejdéle, aby mohla být ostatními považována za sympatickou, muži vidí sympatie stárnoucích žen v nekonfliktnosti a bezproblémovém přátelství. V pozadí mužských sympatií pak ženy často hledají opět ženy, které o takové muže dobře pečují. A co říkají muži na sympatie obličejů stejného věku a pohlaví? V podstatě bez názoru tápají, nemohou se rozhodnout, a pokud se již rozhodli k úsudku, volí muže, o kterém se domnívají, že se líbí ženám.

LITERATURA

- Etický kodex Anthropictures. (online) http://www.anthropictures.cz/wp-content/uploads/2013/03/Etiky%C3%BD_kodex_Anthropictures.pdf
- Hendl, Jan (1999): Úvod do kvalitativního výzkumu. 1. vyd. Praha: Karolinum.
- Hess, Ursula, Adams, Reginald B., Simard, Annie, Stevenson, Michael T., Kleck, Robert E. (2012): Smiling and sad wrinkles: Age-related changes in the face and the perception of emotions and intentions. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, 1377–1380.
- Jeřábek, Hynek (1993): Úvod do sociologického výzkumu. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova.
- Katriak, Martin (1975): *Metódy a techniky sociologického výzkumu*. Bratislava: Veda.
- Langlois, J. H. – Kalakanis, L. E. – Rubenstein, A. J. – Larson, A. D. – Hallam, M. J. – Smoot, M. T. (2000): Maxims or Myths of Beauty? A Meta-Analytic and Theoretical Review. *Psychological Bulletin*, 126, 390–423.
- Malatesta, C. Z. – Fiore, M. J. – Messina, J. J. (1987): Affect, personality, and facial expressive characteristics of older people. *Psychology and Aging*, Vol 2(1), 64–69.
- Otta, E. – Abrosio, F. F. E. – Hoshino, R. L. (1996): Reading a smiling face: Messages conveyed by various forms of smiling. *Perceptual and Motor Skills*, 82, 1111–1121.
- Penton-Voak, I. S. – Chang, H. (2008): Attractiveness judgments of individuals vary across emotional expression and movement conditions. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*, 6, 89–100.
- Reichel, Jiří (2009): *Kapitoly metodologie sociálních věd*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s.
- Slaměnik, Ivan, Výrost, Jozef (2008): *Sociální psychologie 2., přepracované a doplněné vydání* Praha: Grada Publishing.
- Slaměnik, Ivan (2011): *Emoce a interpersonální vztahy*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing.
- Thornhill, Randy, Gangestad, Steven W. (1999): Facial attractiveness. *Trends in Cognitive Sciences*, 1364–6613, 452–460. (online) <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/1409-13>

AUTORKA

Pavlíková, Lada (1969) působí jako odborný asistent na Katedře teoretických oborů Fakulty zdravotnických studií ZČU v Plzni a zároveň je doktorandkou na Katedře antropologie Filozofické fakulty ZČU v Plzni, kde se věnuje výzkumu percepce lidského obličeje s ohledem na atraktivitu a proces stárnutí. V minulých letech půso-

bila jako odborná asistentka na Ústavu anatomie Lékařské fakulty UK v Plzni a jako lektorka anatomie na University of Leeds, Faculty of Biological Sciences, Institute of Membrane and Systems Biology, United Kingdom.

Kontakt: MUDr. Lada Pavlíková, Katedra antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Sedláčkova 15, 306 14 Plzeň, e-mail: lada.pavlikova@seznam.cz

